

FRED HALLIDAY, *Threat from the East? Soviet Policy from Afghanistan and Iran to the Horn of Africa*. Penguin Books, Harmondsworth 1982, 149 s.

DAVID HOLLOWAY, *The Soviet Union and the Arms Race*. Yale University Press, New Haven 1983, 211 pp.

Yksi kansainvälisen politiikan käytäntöön ja tutkimukseenkin vakiintunut myytti on korostanut Neuvostoliiton ulkopoliitiikan yleistä ekspansiivisuutta. Sen on nähty pyrkivän ulottamaan poliittisen ja sotilaallisen vaikutusvaltansa omien rajojensa ulkopuolelle sekä valmistautumaan toisella tasolla suorastaan ydinsodan käymiseen. Tämä vahvojen poliittisten voimien tukema selitysmalli on yksinkertaisuudessaan vetovoimainen ja näin se tarjoaa selkeän selityksen kansainvälisten voimasuhteiden monimutkaisuuteen. Kansainvälinen muutos johdetaan Neuvostoliiton toimintaan, jonka juurien katsotaan olevan sisäisiä. Lukuunottamatta vanhaa totalitaarisuusteoriaa on kuitenkin harvoin vaivauduttu pohtimaan sitä, mikä Neuvostoliiton yhteiskunnassa aiheut-

taa laajenemispakkoa. Tämä laiminlyönti on osin ymmärrettävä sen vuoksi, että sellaista selittävää tekijää ei hevillä ole löydettävissä.

Monet piirteet Neuvostoliiton politiikassa selittyvät itse asiassa sen ja lännen välisillä taloudellisilla ja sotilaallisilla kehityseroilla. Kapitalistisen maailman teknologiset edistysaskeleet sekä siviili- että sotilasteknologiassa ovat vaatineet Neuvostoliitolta kaksinkerroin ponnistuksia eron säilyttämiseksi edes ennallaan puhumattakaan sen tavoitteena olevasta kehityskuilun supistamisesta. Hollowayn Neuvostoliiton ydinaseen esihistoriasta kertoma tarina osoittaa selvästi sen, kuinka sen poliittiset ratkaisut määrittyivät sisäisen dynamiikan ja Yhdysvaltojen tarjoaman strategisen haasteen yhteisvaikutuksesta. Sisäiset tekijät luovat jatkuvuutta, mutta samalla myös viiveitä. Toisaalta ulkoiset paineet kykenevät myös tuottamaan institutionaalista dynamiikasta poikkeavia päätöksiä. Neuvostoliiton päätöksentekojärjestelmä ei ole niin joustamaton kuin joskus näkee väitettävän.

Sekä Hallidayn että Hollowayn kirjat edustavat mielenkiintoista synteisiä Neuvostoliiton ulkopoliitikasta. Varsinkin Hollowayn työlle on ominaista pitkäkö historiallinen perspektiivi, joka auttaa näkemään poliittis-institutionaalisen ja teknologisen dynamiikan välisen suhteen Neuvostoliiton turvallisuuspolitiikan kehityksessä. Vaikuttaa siltä, että tämä suhde on ainakin ajoittain ollut epäsynkroninen. Erityisesti tämä koskee Stalinin kauden loppuvaihetta, jolloin ydinteknologian — jonka kehittämistä Stalin oli innokkaasti edistänyt — vaikutuksia sotilaalliseen doktriiniin ei haluttu myöntää. Vasta Hrushtshevin aikana tämän doktriinin uudistaminen suoritettiin, mutta siinä mentiin samalla liian pitkälle strategisten ydinaseiden korostamisen suuntaan. Hrushtshevin politiikka herätti vastustusta Neuvostoliiton armeijan piirissä ja oli yhtenä syynä hänen kaatumiseensa vuonna 1964.

Toisaalta hänen Neuvostoliiton ohjusvoimaa korostavat lausuntonsa, joilla oli kahta todellisuudessa vain osaksi, antoi varustautumislinjan kannattajille argumentteja Yhdysvalloissa ryhtyä Kennedyn kaudella massiivisen varusteluohjelman toteut-

tamiseen. Huolimatta Yhdysvaltojen tun-
tuvasta sotilaallisesta etumatkasta Neuvostoliiton verbaalisesti korostama pyrkimys strategisen kuilun supistamiseen johti siis uusiin varustelutoimiin Yhdysvalloissa. Tämä seikka korostaa psykologisten tekijöiden merkitystä valtioiden välisten suhteiden ilmapiirin muokkaajana. Institutionaalisten ja teknologisten voimien esiinmurtautuminen saattaa olla riippuvainen niille suosiollisesta poliittis-psykologisesta ilmapiiristä.

Samansuuntaiseen johtopäätökseen päätyy Halliday eritellessään läntisiä havaintoja Persian lahden turvallisuuteen kohdistuneen uhkan lisääntymisestä 1970-luvun loppulla. Yksityiskohtaisessa tarkastelussaan Halliday kohta kohdalta osoittaa läntisen analyysin perustuneen kyseenalaisiin oletuksiin Neuvostoliiton ulkopolitiikan luonteesta ja motiiveista. Hän ei toki kiellä Neuvostoliiton politiikan omaetuisuutta ja ajoittaista ekspansiivisuuttakin, mutta varoittaa tarkastelun yksiulotteisuudesta ja heikosta tietopohjasta. Hallidayn mukaan väitteet Persian lahden alueeseen kohdistuvasta Neuvostoliiton uhkasta pohjautuivat geopolittisten tekijöiden ylikorostamiseen, Neuvostoliiton öljyriippuvuuden yliarviointiin sekä psykologiseen alarmismiin. Tällainen hälyntyneisyys polki tosiasiat alleen niin 1960-luvun alussa vastattaessa ns. ohjuskuihuun kuin 1970-luvun lopussa Yhdysvaltojen ryhtyessä strategisiin vastatoimiin Persian lahdella. Poliittinen hälyntyneisyys on puolestaan usein siitä hyötyvien konservatiivisten painostusryhmien (esim. Committee on the Present Danger) joukkotiedotuksen kautta tuottamaa.

Läntisessä tarkastelussa on usein taipumusta selittää kansainvälisiä prosesseja Neuvostoliiton monoliittisestä sisäisestä päätöksenteosta nousevilla poliittis-sotilaallisilla strategioilla. Tämän näkökulman oikeutuksen kiistävät kuitenkin molemmat tässä tarkastellut teokset. Hallidayn erittely Iranin, Afganistanin, Etiopian ja Etelä-Jemenin sisäisistä muutoksista osoittaa vakuuttavasti muutoksen dynamiikan perustuneen niissä ensisijaisesti sisäiseen kausatioon, eikä Neuvostoliiton vaikutukseen. Eräissä tapauksissa, kuten Afganistanissa, sisäinen muutos on saattanut suorastaan ta-

pahtua Neuvostoliiton pitkän aikavälin etujen vastaisesti. Usein ulkoista kausaatiota täytyy etsiä muualta kuin Neuvostoliitosta. Halliday puhuu toimeettomuuden harhasta, jolla hän tarkoittaa käsitystä siitä, että Yhdysvallat ei olisi myötävaikuttanut vallankumousten syntyemiseen mainituissa maissa. Todellisuudessa Yhdysvaltojen yksipuolinen sitoutuminen Iranin ja Etiopian harvainvaltaiseen johtoon oli yksi keskeinen syy kansan vastarintaan. Afganistanin kumouksessa vuonna 1978 puolestaan Iranin ulkoisella paineella oli tuntuva merkitys.

Kaiken kaikkiaan Neuvostoliitto on siis vain yksi ulkoinen tekijä pohjimmiltaan sisäisistä syistä lähteivissä kehitysmaiden poliittisissa ja taloudellisissa muutoksissa. Neuvostoliiton sotilaallinen kyky puuttua kolmannen maailman konflikteihin on kasvanut, mutta tämä kehitys on vain tasannut eroa Yhdysvaltoihin, eikä suinkaan tehnyt siitä kaikkivoipaa. Syyn kantaminen Neuvostoliiton kynnykselle unohtaa myös sen suhteiden monimutkaisuuden arabivaltioihin 1950-luvulta lähtien. Neuvostoliitto on joutunut kokemaan Lähi-Idässä monia poliittisia takaiskuja ja joutunut usein kohtaamaan kritiikkiä siitä, että se ei tue riittävästi arabikansojen vapautustaistelua. Tällaiset tosiseikat sopivat huonosti lännessä markkinoituun kuvaan Neuvostoliiton suorasukaisesta laajenemispolitiikasta Lähi-Idään.

Halliday päätyykin toteamaan, että lännen politiikan tulisi jatkossa myöntää 'kriisikaaren' muutosten sisäsyntyisyys sekä myös sen oma edeltävä vaikutus tapahtumien kulkuun. Samoin lännessä tulisi luopua kuvitelmasta, että 1950- ja 1960-luvuilla vallinnut kyky valvoa kehitystä Persian lahdella, Lähi-Idässä ja Afrikan sarvessa olisi palautettavissa. Kansainvälisissä suhteissa tapahtunut voimasuhteiden ja menettelytapojen muutos on tehnyt tämän mahdolltomaksi. Menneen palauttamisen sijasta tulisi pyrkiä uuteen *modus vivendiin* Neuvostoliiton kanssa luomalla uusia poliittisia normeja siitä, kuinka kriisialueilla käyttäydytään. Tätä näkökulmaa on ansiokkaasti kehitellyt 1970-luvun opetusten valossa Alexander L. Georgen ja kumppaneiden teoksessa *Managing U.S. — Soviet Rivalry*:

Problems of Crisis Prevention (Westview Press, Boulder 1983).

Holloway pureutuu myös samaan ongelmaan: miksi liennytyksen epäonnistui ja kuinka se olisi saatettavissa uudelleen raiteille? Tiivistäen voidaan johtopäätökseksi todeta se, että Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton liennytyksikäsitteet yksinkertaisesti erosivat toisistaan. Neuvostoliitossa ei poliittisen liennytyksen ja sotilaallisen varustautumisen välillä nähty ristiriitaa; pikemminkin niiden katsottiin vahvistavan toisiaan. Kun lisäksi Yhdysvalloissa katsottiin Neuvostoliiton olleen tarpeettoman aktiivinen varsinkin Afrikan konflikteissa oli poliittinen maaperä kynnetyt liennytyksen kritiikille.

Edellytykset oikeistolaisen alarmismin nousulle syntyivät. Neuvostoliitossa nähtiin puolestaan merkkejä sen strategisesta saartamisesta NATOn, Japanin ja Kiinan yhteistyöllä. Tämä havainto vahvisti suoraan 'vuoden 1941 syndroomaa' — kuten Holloway kutsuu Saksan yllätyshyökkäyksen luomaa angstia Neuvostoliitossa — ja vaatii vastatoimenpiteitä. Liennytyksen suhteellista merkitystä Neuvostoliiton politiikassa oli omiaan laskemaan sen kyvyttömyys estää tällaisen saarrostuspolitiikan vahvistuminen.

Kansainvälisen muutoksen liiallinen selittäminen Neuvostoliiton toimilla on yksi virallisen läntisen perspektiivin harhoista. Toinen on oletus Neuvostoliiton päätöksenteon monoliittisuudesta. Totta tietysti on se, että NKP:n politbyron keskeinen asema merkitsee poliittisen toiminnan suhteellisen tehokasta koordinaatiota olennaisissa kysymyksissä. Talouden suunnitelmallinen ja keskitetty johto luo useissa tapauksissa lisäedellytyksiä tällaiselle koordinaatiolle, jonka tunnetuksi tekemisestä tiedotusvälineet huolehtivat. Koordinaatiota koskevaa johtopäätöstä ei tule kuitenkaan viedä liian pitkälle varsinkaan, jos on kyse poliittisen ja sotilaallisen päätöksenteon välisestä alueesta.

Holloway kuvaa sangen perusteellisesti sitä koordinaatiojärjestelmää, joka on luotu ulkopolitiikasta, sotilasstrategiasta ja ase-tuotannosta vastaavien elinten välille. Tällä koordinaatiolla on kuitenkin rajansa. Ilmeisesti viimeisen puolentoista vuosikymmenen aikana suoranaisesti sotilaallisia kysymyksiä — doktriinia ja operaatioita — koskeva

päätöksenteko on siirtynyt yhä selvemmin armeijan sisäiseksi asiaksi. Tähän viittaavat myös viimeaikaiset sotilaalliset tapahtumat Itämerellä ja Kauko-Idässä. Poliittisella tasolla tehdään lähinnä turvallisuuspolitiikan suuntaa ja merkittävien asejärjestelmien kehittämistä koskevat päätökset sekä tarpeen vaatiessa luonnollisesti muutkin merkittävät ratkaisut. Neuvostoliiton sotilaspoliittisissa päätöksenteossa saattavat olla voimistumassa dualistiset piirteet.

Tähän viittaa esimerkiksi ydinasedoktriinin kehitys ja soveltaminen. Siinä näkyy ensinnäkin Neuvostoliiton politiikalle ominainen historiallinen jatkuvuus. Ydinaseiden valtava tuhovoima toki myönnetään, mutta samalla niitä kuitenkin pidetään sotilaallisessa suunnittelussa konventionaalisten aseiden tapaan sodankäynnin välineinä. Holloway osoittaa, kuinka Neuvostoliiton ajattelussa tehdään ero sotilaallisen doktriinin ja sotatieteen välillä. *Kriegswissenschaftin* tehtävä on osoittaa, kuinka sota, — mukaan lukien ydinsota — voidaan käydä voitollisesti, mikäli Neuvostoliitto pakotetaan mukaan sellaiseen. Peloteopilla, deterrensillä, ei Neuvostoliiton sotilaallisessa ajattelussa ole olennaista sijaa, vaikka suurvaltojen strategiseen pariteettiin liittyvä voimainpuolinen haavoittuvuus myönnetäänkin.

Deterrenssi on ensisijaisesti poliittinen käsite, joka liittyy Neuvostoliiton ulkopolitiikan mukaiseen pyrkimykseen estää sota. Sotilaiden käsityksen mukaan sodanesto on siis pääasiassa poliittisten päätöksentekijöiden tehtävä. Sodanesto ei sitäpaitsi riipu vain sotilaallisesta tasapainosta, kuten lännessä usein ajatellaan, vaan myös 'voimien korrelaatiosta', jonka arvioinnissa esimerkiksi rauhanvoimien vahvuudella on oma merkityksensä. Johtopäätös tästä kaikesta on se, että lännessä usein esitetyt käsitteet Neuvostoliiton valmistautumisesta ydinsodan käymiseen perustuvat sen turvallisuuspoliittisen doktriinin liian valikoi-vaan lukemiseen. Käyttämällä hyväksi vain sotilaiden lausuntoja päädytään yksipuoliseen kuvaan. Kokonaiskuva saadaan vasta ottamalla huomioon turvallisuuspoliittisen päätöksenteon molempien osapuolien — sotilaiden ja poliittisten päättäjien — ilmaiset käsitteet.

Tämä havainto ei ole uusi. Se tulee selkeästi esiin muun muassa Derek *Leebaert*in toimittamassa teoksessa *Soviet Military Thinking* (Lontoo 1981). Holloway käyttää kuitenkin poikkeuksellisen perusteellisesti hyväkseen neuvostoliittolaista lähdeaineistoa. Samalla hän syntetisoi historiaa ja nykyisyyttä yhtä hyvin kuin sotilaallisia ja poliittisia näkökulmia Neuvostoliiton turvallisuuspolitiikkaan. Tällä tavalla hän on saanut aikaan tähän asti ehkä kaikkein realistisimman läntisen analyysin sen turvallisuuspolitiikan kehitykseen vaikuttavista voimista.

Raimo Väyrynen